

ПЕДАГОГІЧНА НАСТАНОВА ЯК ФАКТОР ДЕТЕРМІНАЦІЇ РОЗВИТКУ МУЗИЧНО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

У даній статті розкриваються основні аспекти впливу педагогічних наставлянь на формування установок як один з факторів регулювання процесом розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку на музичних заняттях у дитячому саду.

In this article are coming to light the main aspects of the influence of pedagogical instructions on the formation of purposes as one of the regulation factors of music and figurative thinking development process at the children of higher pre-school age during music lessons in kindergarten.

Постановка проблеми

Сучасний етап розвитку освіти характеризується бурхливим впровадженням новітніх інформаційних технологій та швидкими темпами оновлення педагогічних методів, прийомів та засобів, що спрямовані на формування та підвищення рівня реалізації особистісного розвитку людини. Дана особливість людського розвитку визначається необхідністю комплексного розвитку всіх компонентів мислення особистості, оскільки саме воно є активною формою відображення та перетворення людиною дійсності й забезпечує отримання нових знань, умінь та навичок, розкриває сутність багатьох речей та явищ дійсності. Саме тому головним напрямом подальшого удосконалення системи освіти має бути створення необхідних умов для формування творчої особистості, що здатна вирішувати складні завдання у нестандартних обставинах, гнучко та самостійно використовувати набуті знання у різних життєвих ситуаціях.

У 40-х роках ХХ сторіччя відомий французький вчений Жан Піаже вивів закономірність сприйняття та засвоєння інформації, яка неминуче проходить певні етапи: сенсорно-моторний, символічний, логічний та лінгвістичний. Порушення даних етапів сприймання та обробки інформації веде до неефективності, нестійкості мислення, що досить часто веде до збоїв та порушення мислительної діяльності.

Отже, в реальному процесі мислення одночасно присутні як образна, так і понятійна логіка, до того ж вони існують не окремо одна від одної, а становлять єдність та цілісність протікання мислительної діяльності людини.

Аналіз досліджень і публікацій

Невід'ємним компонентом цілісного мислительного процесу людини виступає образ, який виконує певні функції: планує, прогнозує, коригує, що забезпечує не лише сприйняття заданого, а й породження нового раніше невідомого та неіснуючого.

Людина, під час вирішення певного розумового завдання, яке переходить в образний матеріал,

здійснює аналіз, синтез, порівняння і узагальнення істотних аспектів у предметах та явищах дійсності. Якість вирішення даного завдання цілком залежить від того образу, який склався у неї під дією внутрішніх або зовнішніх чинників в процесі здійснення практичних та розумових дій.

Зміст розумового розвитку особистості виступає як якісна зміна образу світу, системними елементами якого виступають емоційно-чуттєві враження та їх усвідомленість, перетворення, яке відбувається у разі накопичення певних знань, умінь та навичок. І.Якиманська [7] зауважує, що розумовий розвиток людини не являє собою пряму лінію сходження від конкретного (чуттєвого, емпіричного) до абстрактного (теоретичного, понятійного), а є рухом по спіралі, у якому одночасно представлені прогрес і регрес, еволюція та інволюція.

Отже, образне мислення є суттєвим компонентом діяльності людини, якою б досконалою б вона не була. Адже, за своєю природою образ є гнучким він відображає у вигляді просторової картини шматочок реальності. Разом з тим, він відзначається відносною постійністю до основних своїх ознак. Він вбирає в себе індивідуальний досвід взаємодії особистості з навколишнім світом, який також постійно змінюється, суспільний досвід, що фіксується в поняттях, які виражаються в певних формах та значеннях. Тобто, образ являється своєрідним «продуктом злиття свого і чужого досвіду» [6].

Як показано у ряді досліджень (Ананьєв Б.Г., Гурова Л.Л. та ін.), саме через образ здійснюються перетворення людиною предметного світу, без якого стає неможливим засвоєння знань, оволодіння вміннями та навичками, формування потреб, переконань, інтересів. Отже, образ являється «сплавом інтелекту і афекту» [1] крізь нього суспільно значуще набуває «особистісного змісту» [4].

Розвиток образного мислення – трудомісткий та повільний процес, який починається ще в дошкільному віці. Науковці з'ясували, що велику роль щодо його розвитку має мистецтво (зокрема, музичне), що саме музика виступає тим засобом,

який допомагає дитині оволодіти даним видом мислення. Адже, для дітей цього віку образні уявлення є важливим компонентом при побудові образу. Діти 6-7 років мають у своєму розпорядженні досить багатий запас уявлень про реальне звучання музики, його властивості, форми, застосування. Образні уявлення дошкільників мають полімодальний характер, їхня сутність визначається особливостями психіки й фізіології даного віку. Вони залежать від наявності певного запасу знань про предмети і явища, і особливості маніпулювати ними, розвиненості уяви, аналітико-синтетичного мислення; почуття раціональності, доцільності, оригінальності, схильності до творчої діяльності.

Окрім внутрішніх (фізіологічних) факторів, які у даному віці дитини знаходяться у сенситивному періоді розвитку, не слід забувати і про те, що в процесі створення музичних образів велике значення мають і зовнішні (педагогічні, дидактичні та музичні) впливи.

Тому, не слід розглядати образне мислення в контексті одного із видів мислення, що відрізняється від інших лише тим, що оперування інформації виражається в образах та уявленнях. Це є дуже складною роботою і ефективність її перебігу залежить від багатьох функцій організму людини від самого початку до того моменту, коли в уяві з'являється образ, від ситуації сприйняття твору, від форми подання музичного матеріалу, від вміння організації музичної діяльності дітей, та знаходження їй ефективного практичного застосування. Тобто, поява самого образу виступає результатом плідної, згуртованої роботи як самого організму дитини, так і зовнішніх впливів під дією яких відбувається його формування та розвиток.

В процесі образної обробки музичного звучання твору у дитини формується музично-образне мислення, яке також виступає суттєвим і визначальним компонентом становлення дитячої особистості, різновиду її свідомості загалом. Адже, по-перше, воно є активним мислительним процесом, що вимагає від дитини емоційного й інтелектуального напруження, особливої уваги. Ця увага впливає з установки, яка в свою чергу, й зумовлює якісну сторону даного процесу. Невідповідність слухацької установки дитини з музичним образом твору приводять до фрагментарності його сприймання, пропусків важливих моментів становлення художнього образу, а отже, й до неповноцінності розвитку музично-образного мислення в цілому; по-друге, розвиток музично-образних уявлень завжди поєднаний з процесом формування, утвердження, або перетворення відповідної внутрішньої настроєності на музику, яка сприймається [3]. Без

урахування готовності слухача до сприймання керівні впливи музичного керівника, як би добре вони не були продумані, бажаного ефекту не дадуть, бо вони можуть впасти на не «підготовлений ґрунт».

Однією з головних завдань сучасного музичного виховання дошкільників є створення умов для накопичення дітьми музичних вражень, що необхідні для подальшого музичного розвитку. Одним із засобів, що опосередковує це накопичення образів є педагогічна настанова суть якої полягає в тому, щоб допомогти дитині поступово, правильно зорієнтуватися у багатоканальності образних уявлень, та створити установку на адекватне сприйняття твору, формування відповідних музичних образів щодо почутого, не накладаючи на них певної шаблонності та стереотипності.

Вирішення проблеми музично-образного мислення ускладнюється тим, що для повноцінного естетичного сприймання недостатньо лише самого факту сприймання. Діти, які не підготовлені до сприйняття та розуміння музичної мови ніколи не зможуть досягнути її образного змісту в цілому: їм властива своєрідна вибірковість коли відкидаються незвичні і складні для осмислення образи, ними ігнорується проникнення у зміст твору о призводить до породження поверхового ставлення до музики. Без попередньої настроєності дитини на музичну діяльність музика може викликати у дитини не ті емоції, думки і прагнення, на які розраховує музичний керівник в ході проведення заняття. Також досить часто у дітей відмічається байдуже ставлення до тих творів, які вони не зрозуміють. При цьому, як зазначав А.Макарен-ко, діти звикають до пасивного задоволення, художні враження пробігають поверхово, не зачіпаючи особистості, не викликаючи думок не ставлять перед ними ніяких запитань [5].

Отже, будь-яка діяльність дитини, зокрема мислительна, ґрунтується на попередній готовності, настроєності до неї. Відповідно до цього, К.С.Виготський писав: «Перш ніж ти хочеш призвати дитину до якоїсь діяльності, зацікав нею, потурбуйся про те, щоб виявити, що вона готова до цієї діяльності, що в неї напружені всі сили, необхідні для цього, і дитина буде діяти сама, вчителю ж залишається тільки керувати й спрямовувати цю діяльність» [1].

Розвиток музично-образного мислення у дітей старшого дошкільного віку на музичних заняттях в дитячому садку, розглядається нами в якості динамічної системи, в процесі якої відбувається поступове освоєння дитиною образного змісту музичного твору, внаслідок чого у дитини проявляються якісні зрушення, утворюються нові

зв'язки, стабілізуються потреби, інтереси, смаки та ідеали музичного мистецтва. І саме розуміння образності музичного мистецтва вимагає певного багажу сформованих спеціальних знань, практичних умінь та навичок, стимулює розвиток таких особистісних якостей, як готовність до комунікації, емпатії, креативності. Отже, дана діяльність потребує певних знань, умілого використання різних форм і методів організації виховного процесу, їхнього постійного удосконалення та модернізації.

Виявити сутність цього процесу дуже складно, тому що його внутрішній «механізм» і ряд його компонентів приховані від дослідника. Психічні процеси, які супроводжують музично-образне мислення, практично не підлягають спостереженню. Їх можна виявити лише за зовнішніми виявами та проявами слухачів, за матеріалізованими джерелами і матеріалами. Тому виявлення впливу установки є необхідним і важливим фактором розвитку та актуалізації процесу музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку.

Тому, у нашому дослідженні установка виступає як інтегративна і системна якість вираження музичних знань, умінь та навичок, яка виникає як факт значущості суб'єктивно-об'єктивного змісту та цінності музичної образності та забезпечує перехід суб'єкта (звучання) в об'єкт (образ), виділяючи в ньому доміанти.

В такому разі, музично-образна діяльність дошкільника не буде виступати простою рефлексивною реакцією на зовнішній подразник (музику). Вона стане переходом суб'єкта в об'єкт. Між якими встановлюється зв'язок не лише між суб'єктом (музикою), а й між діяльністю (сприйманням) та її продуктом (музичним образом). Через перехід в об'єкт в ньому формується суб'єкт діяльності (установка). Отже, мислительно-образні дії дитини фіксують перцептивні, соціальні, та особистісні установки. Саме вони вступають модифікацією образу дитини.

Відповідно до цього музично-образне мислення дітей старшого дошкільного віку формується за такою схемою:

НАСТАНОВА → УСТАНОВКА → МУЗИЧНО-ОБРАЗНЕ МИСЛЕННЯ

Термін «установка» у нашому дослідженні вживається, виходячи з того, що: по-перше, це поняття традиційно і широко вживане в психологічній науці як визначальний термін загальнопсихологічної теорії установки (Д.М.Узнадзе і його школа); по-друге, поняття «установка» є смисловим фігурантом загальної теорії діяльності українських та російських психологів, позиції яких ми також дотримуємося; по-третє, англомовний аналіз даного терміну «attitude»

означає «ставлення», «позицію», тобто означає діяльнісне, стійке ставлення людини до музичного мистецтва.

Даним поняттям ми фіксуємо спосіб виявлення «дії» музично – образного мислення дитини старшого дошкільного віку, предметом якого є її ставлення до музики. Ми вважаємо, що саме установка являється тим інтегративним новоутворенням психологічної системи, за допомогою якої активізується мислительно-образна діяльність дитини. Вона є психологічним новоутворенням дитини, що забезпечує відображення в свідомості ефектів перенесення суб'єкта (звучання) в об'єкт (образ). Виникаючи як активність, отримуючи спрямованість на деякі елементи сприйняття твору, установка поєднує в собі елементи ситуації, що несуть в собі системну якість (значення, зміст та цінність), з минулим досвідом дитини у подібних ситуаціях, які між собою синтезуються і виражаються за допомогою образів. Якщо такого досвіду немає або його недостатньо установка сприяє ініціюванню в мисленні музичних образів. Отже, своїм впливом, вона допомагає дитині реалізовувати себе і свої можливості.

На музичному занятті в дитячому садку установка виступає не тільки в якості вихідного моменту, але й відбивається на всьому процесі музичної діяльності дитини. Враження від музики накладається на створену установку, яка або супроводжується (і цим підкріплюється), або приходить у суперечність з твором, що сприймається, і тоді інтерес до нього зникає. Навіть музика улюбленого композитора може викликати у дитини розчарування, якщо вона не відповідає його сподіванням. Отже, установка передбачає «механізм готовності до сприймання очікуваного в даній ситуації семантичного адекватного повідомлення і ґрунтується на очікуванні висловлювання, яке найбільш ймовірно за смислом у даних умовах спілкування» [2]. Тому прагнення музичного керівника до відповідності створеної установки художнього світу твору є необхідною умовою керування музично-образного мислення дитини.

Не будши саме по собі чуттєвим досвідом, установка, викликає у дітей ряд уявлень, які складаються в результаті збагачення чуттєвого досвіду. Вона завжди несе в собі узагальнення. На основі сприйняття виникає процес розуміння та процес узагальнення уявлення.

Отже, установки мають велике значення для формування музично-образного мислення. Являючись матеріальною оболонкою мислення, установка супроводжує процес сприймання, вносячи до нього розуміння побаченого. Уявлення, які утворилися на основі багато-чисельного сприймання, виникаючи у пам'яті, усвідомлюються як

образи почуттів, вражень, явищ і при цьому мислячи називаються та визначаються.

Створення різних видів установок – взаємозв'язаний процес. Тому, говорячи, наприклад, про ставлення до музики, слід апелювати до знань, що стосуються окремих творів, а наводячи дітей на сприймання конкретного твору, підводити їх до розуміння природи музичного мистецтва і ставлення до нього в цілому.

Тому, установки виникають в спеціально організованих умовах, під впливом яких спрямування установок буде змістовним, суттєвим і систематичним. Це підвищить ефективність сприйняття, аналітично-синтетичного опрацювання окремих видів і особливостей уявлень, цілісність музичних образів їх запам'ятовування і використання.

Погляд на дану проблему у такому ракурсі говорить про те, що установка формується через систему настанов, які дає музичний керівник в процесі створення образу. Тобто, мислительно-образна діяльність дитини приводиться у стан активності під впливом настанов музичного керівника, які синтезуються з власними уявленнями і досвідом дитини і, таким чином, формується установка, яка впливає на створення адекватного цілісного музичного образу. Саме під впливом настанов, які утворюють систему установок мислительні дії дитини стають керованими і образи – адекватними почуттєвому матеріалу. Це дає змогу формувати та розвивати музично-образне мислення дитини поступово, спостерігати та контролювати перебіг його формування та розвитку.

Отже, під впливом педагогічних настанов музичного керівника у дитини формується установка, від якої залежить зміст думок, почуттів дитини, глибина емоційного переживання твору, поява асоціацій та адекватність образів, що виникають у їх свідомості. За допомогою установки встановлюються зв'язки між даним сприйманням та минулим досвідом дитини, її враженнями та уявленнями. Таким чином, певна система педагогічних настанов є важливою умовою формування установок, які в свою чергу, позитивно впливають на розвиток музично-образного мислення старших дошкільників.

Висновок

Установка виконує функцію своєрідного внутрішнього наказу, яким дитина керується в процесі створення образу, а настанова – це є шлях до її створення. Установка акумулює у собі те, що треба зробити – мету, ціль, а настанова диктує спосіб виконання, обумовлює вибір і визначає його правильність.

Таким чином, система педагогічних настанов у мисленнєвій діяльності, за допомогою якої досягається розрізнення (аналіз, синтез, виділення головного, узагальнення, конкретизація, систематизація) звукового потоку музичного твору, осмислення змісту музичних образів, становить зміст процесу музично-образного мислення.

Таке розуміння педагогічної настанови дозволяє нам зробити висновок про те, що вона є, по-перше, однією із найважливіших об'єктивних детермінант музичної діяльності дитини; по-друге, її формування ґрунтується на співпаданні зовнішнього звучання музичного матеріалу та внутрішньої образної наповненості дитини; по-третє, педагогічна настанова, будучи детермінована віковими особливостями дитини, виступає необхідною умовою формування музично-образного мислення дітей та основою подальшого розвитку їх музичної діяльності.

Висвітлені нами питання, звичайно, не можуть розкрити повністю всіх умов формування образного мислення. Але нам хотілося б показати, на які сторони у першу чергу слід звернути увагу педагогу в роботі з музично-образного мислення, виділити основні положення проблеми педагогічної установки у цьому процесі. Адже, формування, розвиток музично-образного мислення у дітей старшого дошкільного віку в процесі занять закладає основи наступної захопленості музичною діяльністю, що є необхідним для всебічного та гармонійного розвитку особистості.

Література

1. *Выготский Л.С.* Педагогическая психология / Под ред. В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1991, 480с., Ст.118.
2. *Земцовский И.И.* Теория восприятия и этномузыкаведческая практика // Музыкальное восприятие как предмет комплексного исследования: Сб.ст. / сост. А.Г. Костюк. – К.: Музична Україна, 1986, 85 – 99с., Ст. 86.
3. *Костюк А.П.* Эстетические аспекты восприятия музыки // Проблемы музыкальной культуры. Вып. 2. – К.: Музична Україна, 1989, 143 – 156с., Ст. 147.
4. *Леонтьев А.Н.* Проблемы развития психики. М., 1987
5. *Макаренко А.С.* Книга для родителей. – М.: Педагогика, 1988, - 304с., Ст. 290.
6. *Поддьяков Н.Н.* О формировании наочно-образного мышления // Вопросы психологии, 1973, № 3, Ст. 114 - 117.
7. *Якиманська І.С.* Основные направления исследования образного мышления / Вопросы психологии №5 1985 ст.5-16.